

ԲԱՆՇԱՄԻՐԱԿԱՆ

ՀՌԻԺՍԻՍԷ ԵՒ ԳԱՅԻԱՆԷ ԿՈՅՍԵՐ

ՍՊԱՆՈՅ ՄԷՋ

Մեր ազգային-եկեղեցական պատմութեան ամենէն յուզիչ և բարացուցական դրուադներէն մին ապահովաբար կը կազմէ, եկեղեցական անոր կէտ մը աւանդութեամբ պատմութեան հանգամանքին, Հռիփ-սիմեանց և Գայիանեանց կոյսերու սքանչելի նահատակութիւնը՝ մեր հայրենական հողին վրայ: Չեմ գիտեր տակաւին, բայց անհրաժեշտ է որ յետագային զբաղիմ աւտով՝ թէ քրիստոնէական ու մանաւանդ արեւելեան եկեղեցիներ իրենց Վարք Սրբաբոցներու մէջ ունին այս կոյսերու յիշատակութիւնը, բայց պր. Franz Cumont Փարիզաբնակ պեղիքացի գիտնականը, ջսան տարի առաջ Սպանիական վկայաբանութեանց և Եւրոպայի Ժամակարգութեան մէջ հնդդիպեան Juste և Rufine (Հռիփսիմէ) երկու կոյսերու նահատակութեան պատմութեան՝ որ Ժամանակով, պատմական անցքերով ու մանաւանդ անուններու գրեթէ նոյնութեամբ, մեծապէս կը մօտենայ մեր ազգային ու եկեղեցական պատմագիր՝ Աւգաթանգեղոսի մէջ ընդարձակօրէն շարահիւստած վկայաբանութեան՝ ուր փոխուած կը գտնենք միայն տեղւոյ, թագաւորի և եպիսկոպոսի անունները:

Հոս նոյնութեամբ կուտամ թարգմանութիւնը Ժիւսպա և Ռուֆինա կոյսերու վկայաբանութեանց, այն ձեռով որ կը կարդանք Սպանիական Վարք Սրբոցի (Passionnaires) և Եւրոպայի Ժամակարգութեան (Bréviaire d'Eborac)ի մէջ:

Ամինչեւ սուրբ կիները զբաղած էին անօթներ ծախելու, վրայ հասած էին գիտեր ինչպիսի հրէշ և հսկայ ցուցանք մը՝ զոր դատապարտուած հեթանոսներու խուժանը Սալամպոյ կը կոչէ, իրենցմէ խնդրելով որ նուէր մը տան զոր լսելով և չուզելով տալ՝ ըսին. «Մենք կը պաշտենք զԱստուած և ո՛չ թէ այդ ձեռագործ կուռքը՝ որ ո՛չ աչք, ոչ ձեռք ու ոչ ոտք ունի

և ո՛չ ալ կենդանի չունչ. սակայն եթէ (Սալամպոյ) գրամի պէտք ունի կամ կարօտութեան մէջ է, ինք թող մեզմէ (բռնի) առնէ, վասնզի մենք այլապէս իրեն չենք տար»:

«Իսկ այն սատանայի կերպարանքովը՝ որ իր ուսերուն վրայ կուռքը կը կրէր, ամենափխտովեցաւ՝ որ սուրբ կիները որքան հոն ծախու աւաններ որ ունէին, բուրն ալ կտորեց ջարդեց: Իսկ հաւատացեալ և աշնուական կոյսերը, ո՛չ թէ կրած փաստէն գրգռուած՝ այլ խափանելու համար անպատմութեան չարիքը, կուռքը հրեցին՝ որ ամենիւպէս լախնխտուած գետին ինկաւ: Այն ատեն հեթանոսները (եղածը) սրբապղծութիւն յայտարարեցին և զիրենք ալ յանցաւոր և մահուան արժանի հրատաւակեցին այդքան մեծ ոճիրի համար»:

«Բնայն մը օր վերջ երբ Դիոքլիթիանոս՝ Մարիանեան լեռներ կոչուած տեղը իրենց լու կը պատրաստուէր, հրամայեց սուրբ կոյսերը քայեցնել խիստ և առապար տեղերէ, բողիկ ոտքերով. բայց որովհետեւ իրենց ոտքերը հաստատուած էին Աւետարանի խաղաղութեան մէջ, ոչինչ իրենց խիստ և ոչինչ իրենց զուռն կ'երեւնար, վասնզի այդ բոլոր ճամբան իրրեւ փոշիի վրայ կը քալէին»:

Եւրոպայի Ժամակարգութեան մէջ ալ գէպքը կը պատմուի գրեթէ միեւնոյն ձեռով. «Ու եղաւ որ մինչդեռ օր մը նոյն քաղաքին (Սալմիլիա) հրապարակի վրայ աւնօթներ ծախելու եկած էին, քաղաքացի տիկիները Սալամպոյ (այսպէս) անունով քարէ կուռք մը հոն բերին և հեթանոս ծեսով ու ըստ իրենց սովորութեան, պարերով ասդիւն անդիւն, ի պատիւ և ի օգտս իրենց աստուածին, զրամ կը հաւաքէին»:

«Արդ, մինչ սուրբ կիներուն մօտեցան, կ'ուզէին որ Սալամպոյ աստուծոյն ի սպաս անօթ մը ընծայուէր իրենց: Երբ անոնք, իրրեւ քրիստոնեաներ, մերժեցին զայդ և խոստովանեցան որ իրենք երբեք քարէ աստուած մը չէին պաշտեր, չաստուածին տիկիները՝ բարկացած՝ կաւէ անօթներու վրայ նետուելով, բոլորն ալ փշրեցին»:

«Իսկ հաւատացեալ կիները ո՛չ թէ կրած փաստէն գրգռուած, այլ ներքնապէս վառուած Աստուծոյ հողիով, հեռուէն կուռքը փշրեցին: Անոր համար իրր թէ սրբապղծու-

թիւն ըրած ըլլային, Դիրգինիանոս դատաւորին հրամանով, բանտ նետուեցան»:

Աւուրբ կոյսերը բանտէն հանուելով մինչ Դիրգինիանոս Մարիանեան լեռները երթալու վրայ էր, խիտ և առապար տեղերը, անոր հետէն քաշկոտուեցան, ըստի պելով դատաւորին հետեւելու՝ մինչև որ քաղաք հասաւ՝ ուր նորէն մթին բանտեւորու մատնուեցան»:

Առաջին ակնարկով կը դիտուի որ ըԱպանիական վկայաբանութեան և Եւքորայի ժամակարգութեան մէջ միեւնոյն դրուագն է որ կը պատմուի: Մինչդեռ Ագաթանգեղոսի պատմութեան մէջ Գայիանէ և Հռիփսիմէ կոյսերու ծննդավայրն ու բնակավայրը «ի քաղաքէն հոռովմայեցւոց» կը ներկայացուի: Սպանիական վկայաբանութեամբ անոնք թիւր Սպանիոյ յատուկ բարեպաշտուհիներ ցոյց վը տրուին ու Սէվիլ քաղաքի բնիկներ ու վկայութիւններն ալ կատարուած նոյն այդ Սէվիլ քաղաքին մէջ՝ որուն հրապարակին վրայ կաւեղէն անօթներ ծախելու կուգային, իրենց և իրենց ընկերուհիներուն օրապահիկը ապահովելու: Սէվիլի հրապարակը մեր ազգային վկայուհիներուն համար «ի վաճառաց քաղաքին» էր՝ ուր անոնք ծալտուած վիճակով կը ծախէին իրենցմէ մէկուն «արուեստ ապակեզործութեան» շնորհիւ պատրաստած «Ուլունա ապակեղեկ»ները, և «տալ գինս ընդ կերակրոյ աւուրն պարենի ուտիկ»(*): Ու երբ օր մը սպանիացի երկու կոյսերը, ըստ սովորութեան, դուրս կ'ելլեն իրենց մեծաստանէն Սէվիլի հրապարակին վրայ իրենց պատրաստած անօթները ծախելու, քաղաքացի տիկիները Սալամպոյ (այլուր՝ Սալապոյ) անունով քարեղէն կուռք մը կը բերեն հրապարակ և իրենց յատուկ հեթանոսական արարողութիւններով ու պարերով, ի նպաստ կուռքը՝ չաստուծոյն դրամական և այլ նուէրներ կը հաւաքեն: Ու երբ հեթանոս կիները, բնականաբար անծանօթ անոնց ինքնութեան, կոյսերը կը հրաւիրեն որ իրենց չաստուծոյն ի սպաս անօր մը նուիրեն, անոնք կը մերժեն այդ նուէրը տալ՝ անոնք կը յարձակին կաւէ անօթներուն վրայ և բոլորն ալ կը փշրեն: Իսկ հաւատացեալ կոյսերը, միշտ Ժիւսզա

և Ռուֆա, վառուած Աստուծոյ հոգիով, հետուէն կուռքը կը փշրեն ու գործուած այս սրբապղծութեան վրայ Դիրգինիանոս դատաւորին հրամանով բանտ կը նետուին: Հոս Սալամպոյ ուրիշ մէկը չէ եթէ ոչ ինքը Տրգատ՝ որուն պալատականներն ու զինուորները՝ իրենց հեթանոսական պաշտամունքներով և պարերով կը հրաւիրեն չեռիփսիմէն ու Գայիանէն, գալ հետեւիլ ու յետոյ յանձնուիլ իրենց ու մերժուելուն վրայ, իբր մահապարտ, բանտ կը նետուին: Մինչդեռ Սպանիական Վարք Սրբոցն ու Եւքորայի ժամակարգութիւնը շատ համառօտ կերպով կը պատմեն այս բոլոր պատահանքերը, Ագաթանգեղոս ո՛չ միայն զարձակօրէն կը պատմէ եղեռնական դէպքը, այլ դէպքին արժանի կարեւորութեամբ անոր կը հանդերձէ գրական ընտիր ոճ մը՝ որով կարծէք կը գեղեցկանայ ու կը յաւերժանայ զրուագը ու կը դառնայ մեր եկեղեցական պատմութեան ամենէն յուզիչ էջերէն մին, կը դառնայ մեր ազգային պատմութեան ամենէն ցայտուն կոթողներէն մին, որուն վրայ հիացումով կը նային յետագայ դարեր ու մինչև երէկ դեռ Հռիփսիմիան ու Գայիանեանց կոյսերը, մեր ցեղի ամենէն ողբերգական պահերուն կ'ուներն իրենց բիրաւոր հետեւորդները:

Սպանիականը շատ համառօտ կը պատմէ կոյսերուն բանտէն հանուիլն ու չարչարանքներն ու վերջապէս անոնց մահը: Ուրքա՛ն ընդարձակ է նոյն վախճանի նկարագրականը մեր ազգային պատմութեան մէջ և որքա՛ն ներդաշնակ՝ Խորենացոյ մէջ ու նաեւ՝ այլուր, ա՛յնքան համառօտ է ու պարզ զրուագ մը միայն Սպանիականի մէջ, հա՛կառակ յետնագոյն դարու խմբագրութիւն մը նկատուելուն:

ԱՐՏԱՒԱՋԴ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

(Շարունակելէ)

(*) Ագաթանգեղոս՝ 1930, Վեներիկ, էջ 119: